

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA
ADABIYOTI UNIVERSITETI

**“O'ZBEK FILOLOGIYASI:
MUAMMO VA YECHIMLAR”**

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
ANJUMANI TO'PLAMI

Toshkent
2024-yil, 17-aprel

UO'K 82.09:801.73

KBK 83.3

“O‘zbek filologiyasi: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari [Матн] / — Toshkent: “Anorbooks”, 2023. — 360 b.

Mas’ul muharrir:

Q.Yo‘ldoshev
pedagogika fanlari doktori, professor

Tahrir hay’ati:

Rahmonova Sh.,
filologiya fanlari doktori, dotsent;
Matyoqubova T.,
filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Ahmedov H.,
filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Jabborova M.,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Madaminova M.,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta o‘qituvchi;
Dedaxonova M.,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta o‘qituvchi;
Nazarova D., katta o‘qituvchi;
Maqsudov H., o‘qituvchi;
Oripova M., o‘qituvchi;
Muhammadaliyeva Sh., o‘qituvchi;
Berdiyeva D., o‘qituvchi.

Ushbu to‘plam Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O‘zbek tili va adabiyoti universiteti “Ona tili va adabiyot ta’limi” fakulteti “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasidan “O‘zbek filologiyasi: muammo va yechimlar” mavzusida 2024-yil 17-aprelda o‘tkazilgan respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallaridan tashkil topgan.

To‘plam materiallaridan filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistratura va bakalavriat talabalari, shuningdek, keng o‘quvchilar ommasi foydalanishlari mumkin.

ISBN: 978-9943-8958-5-0

Boʻtaye va Nigora. XIX asr oxiri – XX asrning boshlari Xivadagi yangilanishlarda Komil Xorazmiyning oʻrni.....	240
Soberova Mohira, Karshiyeva Charos. Mustaqillik davri hikoyalarida milliy qadriyat masalasi va obraz psixologiyasining yoritilishi.....	244
Avazova Dilfuza. “Hajnoma” va “Haj daftari”da Muhammad alayhissalom obrazi talqini.....	247
Dilorom Hayitboyeva. Ubaydiy adabiy merosi.....	250
Kumush Abdusalomova. Matnazar Abdulhakimning soʻz qoʻllash mahorati.....	252
Zaxiriddin Sulaymanov. Agiografik janrlarning mavzu yoʻnalishi va poetik xususiyatlari.....	255
Yulduz Joʻrayeva. Yassaviy va Ubaydiy ijodida hikmat janri.....	260
Бауетдинов Мухаммеддин. Абдулла Орипов ва Улмаамбет Хўжаназаров фалсафий услубидаги муш- тараклик.....	263
Aziza Eshdavlatova. Faxriyor sheʼriyatida vizual tasvir imkoniyatlari.....	266
Dilbar Hasanova. Ahmad Aʼzam ijodining oʻrganilishiga bir nazar.....	269
Charos Shomurotova. Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” asari syujetida badiiy tasvir vositalari.....	270
Muhammadqodir Toshpoʻlatov. Behzod Fazliddin lirikasida badiiy detallar poetikasi.....	276
Djalilova Durdona. Odil Yoqubovning “Ulugʻbek xazinasi” romanida Gavharshodbegim obrazi.....	281
Safar Allayorov. Jiddiy izchil izlanishlar samarasi, yangicha ijodiy barkamollik alomati.....	283
Joʻraqulova Xumora. Maʼrifiy roman tematikasi (N. Karimov romanlari tahlili misolida).....	288
Aziza Almardonova. Navoiy qitʼalarida nafsni tiyish masalasi.....	291
Nilufar Chuliyeva. Zamon va makonning mifopoetik talqini.....	294
Xurshida Nishonova. Aʼzam Oʻktam sheʼriyatida poetik obrazlar: anʼana va vorisiylik.....	299
Nozima Sulaymonova. Adib Xurshid Doʻstmuhammadning badiiy qahramon yaratish uslubi haqida ayrim mulohazalar.....	302
Otabek Safarov. Faxriyor prizmasi: tasavvur tarbiyasidan ijtimoiy masʼuliyatgacha.....	305
Anzirat Abdikarimova. Mustafa Introvert shaxs obrazining tipik vakili.....	310
Musharraf Abdiraimova. Alisher Navoiyning “Layli va Majnun” dostonida rang simbolikasi.....	312
Gulinor Xolmurotova. Abduqayum Yoʻldoshning “Puankare” hikoyasida inson va davr muammosi badiiy talqini.....	317
Niyatqobil Ashurov. Nodir talant sohibi.....	320
Mohlaroyim Neʼmatjonova. Paramonning isteʼdodli ijodkori.....	323
Shahnoza Ibragimova. Luqmon Boʻrixonning “Sirli muallim” qissasida oʻqituvchi obrazining yaratili- shi.....	326
Shohsanam Ilashova. Ulugʻbek Hamdamning “Ota” romanida sadoqat (doʻst) obrazi.....	327
Barchinoy Abdirazzoqova. Halima Xudoyerdiyeva sheʼriyati xususida baʼzi mulohazalar.....	329

ADABIYOT OʻQITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Hoshimjon Ahmedov. Qozoqboy yoʻldoshning pedagogik qadriyatlari.....	334
Gulbahor Qurbonova. Badiiy adabiyotda odob-axloq masalasining badiiy talqini.....	336
Oysuluv Musurmonkulova. Adabiy taʼlimda oʻquvchilarni fikrlashga oʻrgatishda kreativ yondashuv.....	340
Maxmuda Yuldasheva. Nasriy asarlarni oʻqitishda evristik usullardan foydalanish amaliyoti.....	344
Doniyor Yelmurodov. Jadid adabiyotida taʼlim-tarbiya muammolari.....	350
Norjona Qurbonova. Oskar uayldning “Baxtli shahzoda” asarini oʻqitish.....	352

Ma'lumki, tarbiyada – bu insonni ijtimoiy tajribalar bilan, uning barcha shakllarida — bilim, his-hayajon, estetika, odob-axloq qoidalari bilan tanishtirish va individning ichki o'ziga xos jihatlarini, imkoniyatlari va layoqatlarini rivojlantirish bo'yicha faoliyat hisoblanadi.

— Xulosa qilsak, adabiy jarayondagi topshiriqlar xilma-xilligida emas, natija ola bilishdadir. Topshiriq mustaqil fikrlarini erkin bayon eta olish o'quvchilarda kelgusida xalqaro tadqiqotlarda xolis yondasha olish ko'nikmalarini rivojlantirishga undaydi. O'quvchilarning bu kabi kreativ fikrlashga topshiriqlar ustida ishlashda, bir necha gapga birlashtirishga, bir so'zda ifodalashga ixcham shaklda tushuntirib, ko'proq amaliyotga vaqt sarflashga qaratish tavsiya etiladi.

— Shuningdek, bahs-munozara deb vaqtni nazardan yo'qotmaslik jihatlar muhim. Kornel “adabiyotning vazifasi masalasidagi bahsni g'oyat foydasiz deb biladi. Chunki «qoidalar asosida zavq baxsh etib bo'lmaganidek, foydasiz zavq baxsh etish ham mumkin emas” [Quronov, 2008:84] Kreativlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan og'zaki topshiriqlarda o'quvchini to'liq eshitish boshqa masala. Shuningdek, topshiriqlar ustida ishlashda o'quvchilarga aniq ko'rsatmalar hatto baholash mezonlarigacha taqdim etish, adolatli baholash biz kutgandan ortiq natijalarni berishadi. Adabiy ta'limda fanlararo dunyoqarash, empirik yondashuvlar, tushuntirish imkonini beruvchi intellektual vositalar muhim ahamiyatga ega.

— Muhtaram Prezidentimiz “Ezgu orzu-niyatlarimizni amalga oshirish ko'p jihatdan bugun unib o'sib kelayotgan, bizning davomchimiz suyanchimiz va tayanchimiz bo'lgan yosh avlodning zimmasi va mas'uliyatiga tushadi. Shu bois barchamiz o'zimizning muqaddas ota-onalik burchimizni jondan aziz farzandlarimizni nafaqat ham jismonan, ham ma'nan sog'lom qilib o'stirish, shu bilan birga, ularning har tomonlama barkamol avlod bo'lib, eng zamonaviy biz yashayotgan XXI asr talab qilayotgan intellektual bilim va boylikka ega bo'lgan insonlar bo'lib hayotga kirib borishni ta'minlashda ko'rishimiz ham qarz, ham farz” degan da'vatlari ila o'quvchilarni hayotga tayyorlashga ahamiyat berishimiz kerak.

— Zero, ma'naviy barkamol, yuksak tafakkur, teran idrok, bilimdon har qanday kasb egasi jamiyatimiz rivojida munosib o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. — Йўлдошев Қ. “Жилловланмаган тафаккур маҳсули”. — Тошкент: Тафаккур, 2023. — Б. 77.
 2. — Mirzayeva Z., Jalilov K. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. Toshkent, Yangi nashr, 2022. — B. 62.
 3. — Йўлдошев Қ. “Сўз ёлқини”. — Тошкент: Ғ. Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, 2018. — Б. 131.
 4. — Куронов Д., Рахмонов Б., “Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи осҳерклари” (Ўқув қўлланма-хрестоматия) — Тошкент, 2008. — Б. 103
 5. — Makgonigal. K. “Iroda kuchi”. — Toshkent, 2022. — B. 203.
 6. — Jamoa. Tarjima. “Seni to'liqlantirayotgan hamma narsadan'voz kech ”. — Toshkent, “Best Book”, 2022. — B. 148.
- <https://uza.uz/oz/posts/ta-lim-va-milliy-taraqqiyot>
<https://uz.wikipedia.org/wiki/Insoniylik>

NASRIY ASARLARNI O'QITISHDA EVRISTIK USULLARDAN FOYDALANISH AMALIYOTI

Maxmuda Yuldasheva,

Alisher Navoiy nomidgi ToshDO'FAU tayanch doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'quvchiga asarni faqatgina o'qitish, qayta so'zlatish bilan singdirish juda murakkabligi, har bir o'rganilayotgan badiiy asarni turli xil metod va usullar, didaktik o'yinlar bilan

qiziqarli qilib tahlilga tortish haqida fikr yuritiladi. Adabiyot darslarida nasriy asarlarni o'qitishda evristik usullardan foydalanish yaxshi samara beradi. Bu usullarni darsning har xil bosqichlarida, turli maqsadlarda qo'llash mumkin. Ya'ni yangi asarni bayon etish, mustahkamlash, takrorlashda, uyga berilgan topshiriqlarni, mustaqil ishlarni tekshirishda qo'llash mumkin.

— **Kalit so'zlar:** *ijodkorlik, ijodiy faoliyat, evristik usul, interfaol metod, zamonaviy pedagogika, innovatsion usullar, ijodiy faollik, evristik ta'lim, ijodiy topshiriq, epik asarlar.*

So'nggi yillarda mamlakatda ta'lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, yoshlarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim tizimi hamda ilm-fan sohasi o'rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani ta'minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

— Metodist olim Safo Matchanov ta'kidlaganidek: "Adabiyot haqida muayyan darajada bilim olmasdan, asar g'oyasi bilan hayot haqiqati o'rtasidagi aloqani farqlamasdan, tasvirlangan voqelikka yozuvchi munosabatini anglamasdan, o'qiganlarini umumlashtirish ko'nikma va malakasini egallamasdan turib, badiiy asar mohiyatini to'la ma'noda tushunib bo'lmaydi" [Matchanov, 1996: 22].

— Adabiyot darslarida nasriy asarlarni o'qitishda evristik suhbat turlaridan foydalanish yaxshi samara beradi. Bu usul eng ko'p tarqalgan va yetakchi o'qitish metodlaridan bo'lib, darsning har xil bosqichlarida, har xil maqsadlarda qo'llanilishi mumkin. Ya'ni yangi asarni bayon etish, mustahkamlash, takrorlashda, uyga berilgan topshiriqlarni, mustaqil ishlarni tekshirishda qo'llanilishi mumkin. Evristik suhbat – o'qitishning savol-javob metodidir. Bunda o'qituvchilar o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirganliklari, amaliy tajribalariga tayangan holda maxsus tanlangan savollar tizimi va ularga beriladigan javoblar yo'li bilan o'quvchilarni qo'yilgan ta'limiy hamda tarbiyaviy masalalarni hal qilishga olib keladi. Olib boriladigan suhbat jarayonlari qiziqarli bo'lishi uchun suhbatni televizor yoki kompyuter monitoringi orqali asar qahramonlari yoki multfilm qahramonlarining aynan o'zlari olib borishlari mumkin. Natijada mavzuni mustahkamlash yoki takrorlash jarayoni o'quvchilar uchun ham qiziqarli, ham maroqli mashg'ulotga aylanadi.

— Italiyalik mutaxassis J. Rodari: "Agar bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatmoqchi bo'lsak, eng avvalo, ularni ertaklar to'qishga, sarguzashtlar tuzishga undash kerak. Fikrni faqat yangi, avval uchramagan, tortishuvlarga sabab bo'ladigan masalalarga sarflash lozim. Zerikish – fikrning dushmani", degan qarashlarni ilgari surgan edi. Ko'rinadiki, o'quvchiga asarni faqatgina o'qitish, qayta so'zlatish bilan singdirish juda murakkabdir. Har bir o'rganilayotgan badiiy asarni turli xil metod va usullar, didaktik o'yinlar bilan qiziqarli qilib tahlilga tortish kerak. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari:

- muammoni ko'ra olish;
- tafakkurining egiluvchanligi;
- voqelikni ijodiy tasavvur qilish;
- g'oyalarni generatsiyalash;
- eruditsiya;
- analiz-sintez;
- refleksiya qobiliyatlarini shakllantirish maqsadiga xizmat qiladi.

O'quvchilarning tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish masalasi bo'yicha o'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi sohasida S. Dolimov, Q. Ahmedov, A. Tojiyev, O. Madayev, A. Zunnunov, Q. Yo'ldoshev, K. Abdullayev, S. Matchanov, M. Mirqosimova, Q. Husanboyeva, R. Niyozmetovalar tomonidan tadqiqot ishlari olib borilgan.

— Dissertatsiya mavzusi bo'yicha olib borilgan tajriba-sinov faoliyati davomida o'quvchilarda ijodga moyillikni tarbiyalash masalasiga alohida e'tibor berik. Ularda ijodga moyillikni tarbiyalash, rivojlantirish borasida turli amaliy mashqlarni qo'lladik. Respublikamizdagi ijod maktablari o'quv dasturiga kiritilgan nasriy asarlar bilan tanishtirishda nafaqat matnni o'qib tushunish, so'zlash, o'qish yoki yozish, balki uning g'oyasi, muallifning badiiy niyati, obrazlar tizimi, obraz va obrazlilikka munosabat bildirish orqali hissiy zavqlanish, ma'naviy sifatlarini o'stirishga daxldor tahlil kompetensiyalari ham nazarda tutiladi.

Bu borada metodist olim Q.Yo‘ldoshevning quyidagi so‘zlari fikrimizni tasdiqlaydi. “O‘quvchi va talabalarni shunchaki muammo yuzasidan bahsga tortish kerak emas, balki ularning butun intellektual kuchi tekshirilayotgan badiiy matnning mag‘zini chaqishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim” [Yo‘ldoshev, 2016: 114].

— Ijod maktablarining 7-11-sinf o‘quvchilarini ijodkorlikka yo‘naltirish ishlari turli shakllarda tashkil etilishi mumkin. O‘quvchilarda ijodkorlik kompetensiyasini shakllantirish bir qator ish usullarini tizimlashtirishni talab etadi. Bular: muammoli ta‘lim, tadqiqot metodi, loyiha metodi, ijodiy topshiriqlar, tadqiqot topshiriqlari va adabiy-nazariy tushunchalarni amalda qo‘llay olish bilan bog‘liq muammolarni hal qilish kabilardan iborat. Qayd etilganlar adabiy materiallar ustida ishlash barobarida global tarmoq imkoniyatlari: ma‘lumotlarni izlash, ijtimoiy tarmoqlar va bloglardagi forum va seminarlarda muloqot qilishni ham ko‘zda tutadi.

— Adabiy ta‘lim jarayonida epik asarlarni tahlil qilish, ularni o‘quvchilar ongiga singdirish borasida metodist olimlarning fikrlari, tavsiyalari quyidagicha:

— A.Zunnunovning fikricha: “O‘qituvchi maktabda o‘quvchilarni asarni o‘rganishga qiziqitiribgina qolmay, tahlil jarayonida yozuvchining g‘oyaviy niyatini bilib olishlariga, asar mazmunini tasavvur qilishlariga, ularda asarni estetik baholash ko‘nikmalarini o‘stirishga, egallagan bilimlarini aql-zakovat, his-hayajon bilan ifodalashni bilishlariga ham ahamiyat berishi lozim” [Zunnunov, 1992: 84].

— Professor Qozoqboy Yo‘ldoshev epik asarlarning badiiy tahlili borasida quyidagi fikrlarni bildiradi: “Ko‘pincha epik asarlar tahlil qilinayotganda undagi qahramonlardan g‘oya qidirishga tutinishadi va shu bois turli asarlardagi mutlaqo boshqa-boshqa personajlar ikki tomchi suvday bir xil talqin etilib, birday baholanadi. Chunki g‘oyalar o‘xshash bo‘ladi, mutlaqo bir xil g‘oyalar ham ko‘p, lekin cheksiz olamda bir-biriga to‘liq o‘xshash bo‘lgan ikki kishi yo‘q. Badiiy asar va undagi qahramonlar tasviri esa, ayni shu o‘xshamashlikning, o‘ziga xoslikning badiiy ifodasi-sifatida yaratilishi lozim” [Yo‘ldoshev, 2006: 221].

— Professor Boqijon To‘xliyev esa: “O‘rganish uchun taqdim etilgan epik asarlar tahlilga tortilganda adabiyot o‘qituvchisi matn hajmidan kelib chiqqan holda uning bir qismini uyda o‘qib kelishga topshirishiga to‘g‘ri keladi. Asardagi personajlarning qat‘iy va haqqoniy tasviriga jiddiy e‘tibor qaratishi kerak bo‘ladi. Tahlil shunday yo‘lga qo‘yilgandagina timsolning o‘ziga xosligi, adibning san‘atkorligi namoyon bo‘ladi. Har ikkisinin shakllanib kelayotgan shaxsning ma‘naviy kamolotiga o‘ziga xos ta‘siri bo‘ladi” [To‘xliyev, 2006: 74].

— Professor S.Matchonning ta‘kidlashicha, “Ayrim o‘qituvchilar epik asarlar tahlilini jo‘nlashtirib, yozuvchini o‘quvchi bilan yonma-yon qo‘yib qo‘yadilar. Holbuki, o‘quvchilarni yozuvchining badiiy-ijodiy olamiga boshlash zarur. Buning uchun asar tahliliga oid mustaqil ishlarni o‘tkazishda o‘quvchilar oldiga “Qahramonning bu ishi to‘g‘rimi?”, “Uning o‘rnida bo‘lganda nima qilar eding?” kabi ijodiy, keng fikrlashga qaratilmagan savollar o‘rniga: “Shu vaziyatda qahramon o‘zini boshqacha tutishi mumkinmidi? Siz buni qanday tasavvur qilasiz?”... singari savollar qo‘yilsa, yozuvchining ijodiy laboratoriyasi bilan chuqurroq tanishishga imkon tug‘iladi” [Matchonov, 1998: 28].

— Professorlar Q.Husanboyeva va R.Niyozmetovalar hammuallifligidagi o‘quv qo‘llanmada quyidagi fikrlar ilgari suriladi: “Epik asar tahlilida obrazlar tasviri, voqealar rivoji, tili, unda ko‘tarilgan yetakchi g‘oyalarga e‘tibor qaratiladi. Matn mazmunidan badiiy hayotiy xulosalar chiqariladi” [Husanboyeva, Niyozmetova, 2020: 232].

— Bizningcha, o‘quvchilardagi ijodiy salohiyatni mustahkamlash yoki ijod qilishga undash uchun qiziqarli ijodiy mashqlar, adabiy kashfiyotchilik kompetensiyalarini shakllantiruvchi topshiriqlar berish hamda ushbu topshiriqlar orqali ulardagi yangi qirralarni kashf etishga, so‘zning latofatini yanada yaqindan his qilishga erishish mumkin.

— Shu o‘rinda biz dars jarayonida nasriy asarlarni o‘rgatishda va o‘zlashtirishda foydalanish mumkin bo‘lgan hamda o‘quvchilarning ijodiy imkoniyatlarini kengaytiruvchi bir qancha evristik usullarni ko‘rib chiqsak. Amaldagi dasturda berilgan 9-sinf adabiyot darsligidagi Uilyam Shekspirning “Hamlet” tragediyasini o‘tishda **“Grafik test” o‘yin texnologiyasidan** foydalanish mumkin. Ish tartibi quyidagicha o‘tkaziladi:

Har bir o'quvchiga avvaldan tayyorlangan maxsus jadvali varaqalar tarqatiladi (1-jadval). O'qituvchi mazkur mavzuga oid savollarni o'qiydi. O'quvchilar har bir savolga javob variantlardan mosini tanlab shu qatordagi katakni bo'yaydi. Jarayon yakunida hosil bo'lgan shakl (2-jadval) namunaviy shakl bilan solishtiriladi.

1-jadval

Grafik test					
Nº	Hamlet	Ofeliya	Gertruda	Goratsio	Qirol Klavdiy
1					
2					
3					
4					
5					

Namunaviy savollar:

1-qator: Asardagi aqlli, lekin zaif va irodasiz, yaqin insoni tomonidan barcha qilmishlari qoralangan obraz.

2-qator: Irodasiz, javobsiz muhabbat egasi, otasi vafotidan so'ng aqldan ozgan obraz.

3-qator: Haqiqatni izlash hamda uni qaror toptirish yo'lida o'zini aqldan ozganga solgan obraz.

4-qator: O'z otasi va Qirol Klavdiy qo'lida o'yinchoqqa aylangan obraz.

5-qator: O'z farzandi uchun tayyorlangan zahardan vafot etgan obraz.

4-qator: Asar qahramoni Hamlet barcha tashvishlari, shubhalarini bo'lishgan obraz.

3-qator: O'z akasining qotili, ehtiyotkor, ayyor, aqlli, ammo ikkiyuzlamachi obraz.

2-qator: O'zi kambag'al bo'lsa ham, ma'naviy jihatdan boy obraz.

O'quvchilar obrazlarga xos tavsiflarni to'g'ri topsalar, yuqoridagi jadvalda quyidagicha shakl paydo bo'ladi.

2-jadval

Grafik test					
Nº	Hamlet	Ofeliya	Gertruda	Goratsio	Qirol Klavdiy
1					
2					
3					
4					
5					

O'qituvchi tomonidan tayyorlangan savollar tizimi asar mazmunining ochib berilishidagi izchillikni, chuqur tahlilni, yozuvchi maqsadini anglashga yordam beruvchi bosh va asosiy g'oyani anglab yetishga diqqatini qaratadi.

Keyingi usul **"Bashorat qilish" usuli** deb nomlanib, quyidagicha tashkil etiladi. O'qituvchi badiiy asar matnidan tanlab olingan tayanch so'zlar ro'yxatini o'quvchilarga taqdim etadi. Bu usulni qo'llashda e'tiborli jihati shundaki, o'quvchilar asar matni bilan tanish bo'lmasliklari kerak. O'quvchilar yakka yoki juft-juft bo'lib uni muhokama qiladilar va takliflar kiritadilar. Natijada mazkur tayanch so'zlar yordamida asar nomi va syujeti bashorat qilinadi. Ushbu usulni 8-sinf dasturida berilgan Isajon Sultonning "Shamolli kecha" hikoyasi-misolida o'rganamiz.

Taqdim etiladigan tayanch so'zlar: aka, kecha, singil, buvi, shamol, qo'rquv, daraxt, buta, qamish, dahshat, yolg'izoyoq yo'l, qishloq, o'gay ona, qorong'ilik, yig'lay-yig'lay, yo'qotmoq, vahshiy hayvonlar, dasht.

"O'z-o'zingni angla" so'rovnomasi. Bu so'rovnomani chorak yakunida o'tilgan badiiy asarlarni takrorlash yuzasidan o'tkazish maqsadga muvofiq. Jarayon qanday kechadi? O'quvchilarga avvaldan tayyorlangan quyidagi jadval tarqatiladi hamda berilgan savollarga mos javob katagiga (+) belgisini

qo‘yish topshirig‘i beriladi. Bu so‘rovnoman 8-sinf adabiyot darsligidagi mavzular bo‘yicha ko‘rib chiqsak.

t/r	Savollar	Javoblar				
		Ekzyuperi “Kichkina shahzoda”	Ch.Aytmatov “Oq kema”	A.Grin “Alvon yelkanlar”	X.Sultonov “Saodat sohili”	A.Dode “So‘nggi saboq”
1.	Uning qo‘li gul edi. Duradgorlik, egarchilik qilardi, yoshligidanoq pichan g‘aramlashning ustasi edi, kolxoz uchun shunday g‘aramlar yasardiki, qishda ularni buzishga ko‘z qiymasdi: yomg‘ir uning ustidan xuddi g‘ozning patida sirg‘angandek silliq tushar, qor esa tomning ikki nishabiga tushgandek tushib ketardi. Ushbu barcha qaysi asarga tegishli?		+			
2.	Jadvaldagi qaysi asar adib tomonidan o‘z rafiqasiga atab yozilgan?			+		
3.	Qaysi adib: “Men kitobimning shunchaki ermak uchungina o‘qilishini aslo istamayman”, degan edi?	+				
4.	Ushbu asarlarning qaysi birida devona obrazi uchraydi?				+	
5.	Orqa o‘rindiqlardagi qishloq odamlarining nima uchun bu yerda o‘tirganlarini endi tushundim. Ular tez-tez bu yerga — maktabga — kelib turmaganliklaridan afsusda edilar. Ushbu parcha qaysi asarga tegishli?					+

Adabiyot darsida o‘qituvchilar o‘quvchilariga yuqorida keltirilgan namunadagidek evristik xarakterdagi topshiriqlarni imkon qadar ko‘proq taqdim etishlari kerak. Olib borilgan kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘quvchilar bilan muntazam tarzda evristik topshiriqlar ustida ishlash ularning matematika, ona tili kabi o‘quv predmetlariga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish bilan bir qatorda aqliy, ijodiy hamda o‘quv faolligini tarkib toptirishga xizmat qiladi.

Tabiiyki, evristik ta‘lim an‘anaviy ta‘lim o‘rnini to‘liq egallay olmaydi, lekin undan o‘quvchining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun an‘anaviy usullarga qo‘shimcha sifatida foydalanish mumkin. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsam, yuqorida ish jarayonida qo‘llab kelingan bu usullar o‘zini samarali natijalarini berib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Matchonov S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1996. – B. 22.
2. Qozoqboy Yo‘ldosh, Muhayyo Yo‘ldosh. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent, 2016. – B. 114.
3. Zunnunov A. va boshqalar. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1992. – B. 84.

4. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: “Kamalak”, 2006. – B.221.
5. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2006. – B.74.
6. S.Matchanov. Umumta'lim maktablarida mustaqil ishlarni tashkil etish. Ped. fanlari doktori ... diss. – Toshkent, 1998. – B.28.
7. Husanboyeva Q, Niyozmetova R. Adabiyot o'qitish metodikasi/o'quv qo'llanma/. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2020. – B.232.

JADID ADABIYOTIDA TA'LIM-TARBIYA MUAMMOLARI

Doniyor Yelmurodov,
JDPU magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada jadid adabiyoti nafaqat o'zbek xalqi hayotida, balki butun turkiy xalqlar adabiyoti rivojida ham yangi va yuksak bir bosqich bo'lganligi, xususan, Abdulla Avloniyning so'z san'ati, badiiy mahorat va ta'lim-tarbiya masalalariga alohida e'tibor qaratilganligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: *Jadid adabiyoti, Abdulla Avloniy, insoniy erk, jadidlar ijodi, haqqoniy tahlil.*

Jahon adabiyotshunosligida muayyan davr adabiyoti va o'sha davrda yashab ijod etgan taniqli shoir va yozuvchilarning serqirra ijodini o'rganish muhim o'rin tutadi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida vujudga kelgan Jadid adabiyoti nafaqat o'zbek xalqi hayotida, balki butun turkiy xalqlar adabiyoti rivojida ham yangi va yuksak bir bosqich bo'ldi. O'zbek adabiyotida alohida bosqich bo'lgan jadidlar ijodi va faoliyatida dolzarb va o'tkir ijtimoiy – siyosiy va ma'naviy-axloqiy mavzular bilan birga ta'lim-tarbiya muammolarini chuqur va keng yoritganligi bilan ham jamiyat adabiy-ma'rifiy hayotida ulkan ahamiyat kasb yetishi yaqqol namoyon bo'lgan. Bu tarixiy voqelik Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev tashabbuslari bilan jadidlar hayoti va ijodiga bag'ishlab birgina 2023-yili ikki marta o'tkazilgan nufuzli xalqaro konferensiyalarda ham keng ilmiy jamoatchilik tomonidan faxr bilan e'tirof yetildi.[1.] Bu tarixiy anjumanlarning ulkan ijtimoiy-siyosiy va ilmiy-adabiy ahamiyati va samaralaridan biri sifatida yangi 2024-yildan boshlab nashr etilayotgan **“JADID”** nomli haftalik ro'znomaning respublikamiz adabiy va ma'naviy hayotida muhim bir voqea bo'lganligi ham shak-shubhasizdir.

Mazkur ro'znomada jadidlar hayoti va fidoiyligini o'rgangan olimlar uchun alohida rukn ochilganligi ham maqsadga muvofiq bo'lganini ko'rsatib o'tish lozim. Binobarin, betakror mazmun va umuminsoniy maqsad yo'lida maydonga kelgan jadid adabiyoti va uning buyuk namoyandalari hayoti va faoliyatini qancha tazyiq-ta'qiqlarga qaramasdan katta ijodiy jasorat bilan birinchilardan bo'lib va umrining oxiriga qadar yuksak ishonch-e'tiqod va cheksiz mehr bilan o'rgangan va bu sohada ibratli ijod namunalarini yaratib ketgan adabiyotshunoslarning haqiqat nurlari bilan yo'g'rilgan asarlari yangi Renessans zaminini yaratishda ham beqiyos ilhomboxsh manba va o'ziga xos ijodiy mahorat maktabi bo'lib xizmat qilishi ayni haqiqatdir.

Biroq shuni ham afsus bilan ta'kidlab o'tishimiz kerakki, Istiqlol va ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan yog'rilgan jadid adabiyoti sobiq sovetlar davrida xolis o'rganilmagan. Jumladan, Abdulla Avloniyning ijtimoiy – siyosiy va adabiy-ma'rifiy faoliyati ham so'nggi yillarda professor Begali Qosimov, Ulug'bek Dolimov va Boybo'ta Do'sqorayev kabi olimlarimiz tomonidan ancha keng o'rganila boshlanganini hurmat bilan esga olishimiz adolatdan bo'ladi.[4:17-b.]

Bugungi kunda mamlakatimizda tarixga, xususan, yaqin o'tmishimizda yuz bergan ijtimoiy-siyosiy, ma'rifiy jarayonlar, xususan, jadidchilik harakatiga, ta'lim-tarbiya masalasiga munosabat va e'tibor tubdan o'zgargan, shu bilan birga, tinch va osoyishta hayotimiz, ma'naviyatimizga turli tahdid va xatarlar kuchaygan bir vaziyatda jadidlar ijodi va jo'shqin faoliyati biz uchun suv bilan havodek zarur. Keyingi yillarda yurtimizda ma'rifatparvar bobolarimizning ibratli hayoti va faoliyatini